

IUS EDUCILLI A VÝČAP VÍNA V MALOKARPATSKÝCH VINOHRADNÍCKÝCH MESTÁCH

MICHAL FRANKO

Abstract

In the study, we focus on the basic principles of the right to tap alcoholic beverages and, using the example of the Small Carpathian cities, we will describe the implementation of the wine tap itself in the Small Carpathian region in the period from the 15th to the 17th century. In the urban environment of the Lesser Carpathian region, in the 16th century, the right to tap was fundamentally modified and split into the right to tap for cities and the right to tap for individuals - townspeople. This right acquired new specifics in the observed period, and in the Small Carpathian region significant differences can be observed in its application in the following centuries, especially between individuals and cities. The study also clarifies the implementation of the wine tap in the Small Carpathian cities and at the same time points out its regularities and specifics in the urban environment. The wine cellar had fixed rules in the Small Carpathian towns, and their violation was severely sanctioned by the authorities. This way of selling wine was maintained in the Small Carpathian region until the middle of the 20th century.

Keywords

Small Carpathian region, Ius educilli, tap, wine, Bratislava

ÚVODOM

Dejinám výčapu alkoholických nápojov sa v súčasnosti v slovenskej historiografii nevenuje patričná pozornosť a ak predsa, tak väčšinou iba v ilustratívnej rovine. Pozornosť bádateľov sa skôr upriamuje na rôzne aspekty domáceho či zahraničného obchodu s vínom, na zisky, produkciu, rentabilitu či ekonomický význam pre jednotlivé vinohradnícke lokality a regióny. V tejto štúdii sa preto pokúsime objasniť základné princípy práva výčapu a na príklade malokarpatských miest priblížime i realizáciu samotného výčapu vína v srdci západného Slovenska, teda v malokarpatskom regióne v období 15. až 17. storočia.¹ Pri sledovaní problematiky práva výčapu musíme mať na zreteli fakt, že existovali značné rozdiely medzi výčapom mestským a výčapom vo vidieckom prostredí či na feudálnych panstvách. Tento stav súvisel predovšetkým s uplatňovaním dobových právnych noriem, vlastníckymi právami a využívaním stavovských výsad. Problematika výčapu nápojov je značne široká, preto sa v našej práci pokúsime o sondu do vnútorného obchodu s vínom v mestskom prostredí, pričom sa naše bádateľské snahy sústredia najmä na výčap vína pod viechou. Tento spôsob predaja vína bol po stáročia veľmi obľúbeným nielen v malokarpatských mestách, ale aj obciach,

¹ V štúdii venujeme pozornosť výčapu vína na prelome stredoveku a novoveku v tej oblasti juhozápadného Slovenska, ktorá sa dnes nazýva Malokarpatskou vinohradníckou oblasťou. Ide o územie na juhovýchodnom úpätí pohoria Malých Karpát. Presné ohraničenie tejto oblasti však v súčasnosti nie je možné, pretože v minulosti sa vinohrady vyskytovali aj na tých miestach, kde po nich nie je v súčasnosti ani stopa. V súčasnosti sa Malokarpatská vinohradnícka oblasť rozprestiera severovýchodne od Dunaja a Bratislavy. Vinice tejto oblasti sa nachádzajú na východných svahoch pohoria Malých Karpát. Začínajú v Devíne (kde sa zbiehajú Morava a Dunaj) a končia v Smoleniciach. V minulosti do tohto regiónu patrili aj oblasti, ktoré sa nenachádzali priamo na svahoch a úpätí, ale na rovine, niekoľko kilometrov od hrebeňa Malých Karpát. Išlo väčšinou o dediny, ktoré patrili do majetkových komplexov feudálnych panovníkov alebo do miest ležiacich priamo v malokarpatskej oblasti.

dedinách a panstvách a v malokarpatskom regióne sa udržal nepretržite až do polovice 20. storočia.

Pozornosť v práci nesústredíme na čísla a výpočty, či množstvá predaného a vyčapovaného vína, čiže sa nebudeme primárne zaoberať ekonomickými otázkami výčapu a množstvami predaného vína vo viechach, ale pokúsime sa objasniť, ako reálne prebiehal výčap vína v malokarpatských mestách a popritom poukážeme na jeho zvláštnosti a zásady.

VINOHRADNÍCTVO A MESTÁ MALOKARPATSKEJ OBLASTI

Charakteristickým znakom historického vývoja západoslovenských miest sú ich veľmi úzke vzájomné putá, ktoré ich spájali najmä v spoločenskom a hospodárskom vývoji. Základ, na ktorom sa po stáročia rozvíjal život malokarpatských miest, boli spoločné hospodárske záujmy vyjadrené hlavným výrobným odvetvím malokarpatskej oblasti - vinohradníctvom. Malokarpatská vinohradnícka oblasť sa sformovala v produkčnú oblasť už v ranom stredoveku. Od 13. storočia zaznamenávame v malokarpatskej oblasti niekoľko vrcholov a významných vývojových fáz v pestovaní viniča a v obchode s vyprodukovaným vínom. Najneskôr v druhej polovici 13. storočia sa sformovalo v malokarpatskej oblasti vinohradníctvo tzv. komerčného typu, ktoré bolo zamerané na uspokojenie potrieb trhu a závislé od vývoja trhu.²

Úspešný a progresívny vývoj malokarpatských miest zabezpečovalo nielen vinohradníctvo, ale aj výhody plynúce z ich geografickej polohy. Malokarpatské produkčné centrá ležali na dôležitej ceste, ktorá spájala severovýchodné Uhorsko s južnými časťami krajiny, najmä smerom od Moravy a Rakúska. Túto skutočnosť vedeli tamojší mešťania veľmi dobre využiť. Aj v súčasnosti sa tieto mestá (Sv. Jur, Modra, Pezinok) rozprestierajú pod svahmi Malých Karpát, na hlavnej trase medzi Bratislavou a Trnavou, čo boli významné politické, obchodné a kultúrne centrá tejto oblasti. Vinohradníctvo, ako fundamentálne výrobné odvetvie prevažnej väčšiny malokarpatských sídiel umožnilo obyvateľom Sv. Jura, Pezinka a Modry nazhromaždiť značné prostriedky, ktoré použili v 17. storočí na dosiahnutie štatútu slobodných kráľovských miest.³

V malokarpatskej oblasti dominovali v novoveku vo vlastníctve vinohradov, vinohradníckej výrobe a obchode s vínom mešťania a mestá. Za všetkých môžeme uviesť trnavských a bratislavských mešťanov, ktorí vlastnili početné vinohrady v Modre, Pezinku, Sv. Jure či iných, viac či menej, významných vinohradníckych lokalitách. Pre malokarpatskú oblasť bolo typické tzv. meštianske vinohradníctvo, ktoré bolo rozhodujúcim činiteľom vo vnútornom aj zahraničnom obchode s malokarpatským vínom. Malokarpatské vína smerovali na trhy v Poľsku, na Moravu, do Čiech, Rakúska či nemeckých krajín. Malokarpatské vinohradníctvo si udržalo vzostupný trend približne do 17. storočia.⁴ Za jednu z rozhodujúcich podmienok rozvoja malokarpatského vinohradníctva považujeme jeho rentabilitu a s ňou súvisiace tržné realizovanie vína.

IUS EDUCILLI

Na výčap, čiže predaj alkoholických nápojov, ako bolo víno, pivo či pálenka, sa v minulosti vzťahovalo tzv. právo výčapu, ktoré zastrešovalo výčap alkoholu z rôznych aspektov. Právo výčapu sa v písomných prameňoch označovalo latinským výrazom *ius educilli* alebo *propina*

² KAZIMÍR, Š.: *Malokarpatské vinohradníctvo do konca 18. storočia*. Historické štúdie, 25, 1981, s. 115–149.

³ Štatút slobodného kráľovského mesta znamenal pre tieto sídla historickú hodnotu zásadného významu, ktorá menila pomer síl tohto štádia feudalizmu na západnom Slovensku v prospech vzrastu významu meštianstva v spoločenskej štruktúre a výrobnej oblasti. V malokarpatských mestách teda existovalo okrem súkromného hospodárenia každého mešťana aj hospodárenie v rézii mesta. SOKOLOVSKÝ, L.: *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska*. Bratislava 1996, s. 43.

⁴ BAĐURÍK, J.: *Vinohradníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Historica, 1989, 39–40, s. 162.

a v prameňoch v nemeckom jazyku sa skrýva pod výrazmi ako *schenckrecht* či *leutgebrecht*.⁵ V malokarpatskej oblasti výčap alkoholu (najmä vína) nachádzame najčastejšie pod výrazmi *leutgeb*, *litgeb*, *leykeb* či *weinschenk*.⁶

Právo výčapu alkoholických nápojov patrilo v Uhorsku pôvodne medzi tzv. panovnícke regálne práva (lat. *iura regalia*), čo boli výsadné, ale najmä značne výnosné, práva uhorských panovníkov. Boli odvodené od právomoci, ktorú mohol vykonávať jedine panovník. Niektoré z týchto práv zvykli uhorskí panovníci za rôzne služby udeľovať napríklad prostredníctvom donácií jednotlivým feudálom, mešťanom, mestám či cirkevným inštitúciám, ako boli kláštory alebo kapituly. Tieto práva predstavovali významnú zložku príjmu kráľovskej pokladnice, pretože za ne mestá uhrádzali pravidelné dane. Išlo o poplatky za prepožičanie práv, ktoré prináležali výlučne panovníkovi. Tento predpoklad vychádzal z nauky o regálnych právach panovníka, ktorá predstavovala praktickú stránku vtedajšieho poňatia štátnej moci, t.j. že panovník bol vlastníkom všetkej pôdy.⁷

Regálne práva sa delili na menšie a väčšie. Väčšie regálne práva (*regalia maiora*) panovník neudeľoval novým nositeľom natrvalo, ale iba na určité obdobie. Medzi túto skupinu práv spadalo napríklad právo razby mincí, právo ťažiť určenú rudu, právo meča, soľný regál či colný regál. Väčšie regálne práva panovník využíval prostredníctvom rôznych komôr, napríklad banskej, soľnej či mincovej komory.⁸

Menšie regálne práva (*iura regalia minora*) boli v podstate právomoci odvodené na iné subjekty a panovníci ich prepúšťali nielen šľachte, ale aj mestám. Do tejto skupiny práv patrili okrem práva výčapu alkoholických nápojov aj právo pivovaru, právo výseku mäsa, právo mlyna, právo usporadúvania trhov, právo prevozu cez rieku, právo výberu mýta a podobne. Tieto práva mohol ich nový nositeľ získať samostatne (napr. právo trhové, mýtné a právo prevozu), alebo ich získal spolu s udeleným alebo inak nadobudnutým majetkom, ku ktorému prináležali (*beneficia dominale*). Do tejto skupiny patrili napr. právo výčapu, právo výseku mäsa, právo mlyna.⁹ Právo výčapu patrilo do skupiny menších regálnych práv, ktoré znamenali výlučné oprávnenia ich nositeľa vykonávať v určitej oblasti špecifickú činnosť. V prípade práva výčapu alkoholických nápojov ide o oblasť hospodársku – ekonomickú

⁵ FRANKO, M.: *Malokarpatské vinohradnícke poriadky*. Trnava 2021, s. 50.

⁶ Pozri napr. bratislavské mestské štatúty z 15. storočia: „...vnd der leykeb feyert ain tag oder zween...“ KOLOSVÁRI, S. - ÓVÁRI, K. (ed.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, IV/II*. Budapest 1897, s. 22. alebo bratislavské mestské štatúty z roku 1548: „...Mit dem leitgeben sols gehalten werden, wie bisher...“ Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (Actionale protocollum), 1548–1565, 2a3, inv. č. 10664. (ďalej iba AMB, MmB, Actionale protocollum, 1548–1565, 2a3, inv. č. 10664.)

⁷ V prvých storočiach existencie Uhorského kráľovstva spočívala kráľovská moc na princípe súkromného vlastníctva. Panovník disponoval v tomto období celým kráľovstvom ako vlastným majetkom. Svoju suverenitu uplatňoval predovšetkým v oblasti vojenskej, súdnej, politicko-správnej, zákonodarnej, hospodárskej a cirkevnosprávnej. V oblasti hospodárstva patrimoniálneho štátu patrili panovníkovi v zásade všetky majetkové práva. Niektorých z nich sa však formou donácií postupne vzdával v prospech cirkvi, veľmožov a ostatnej šľachty. ŠTENPIEN, E.: *Svetové dejiny štátu a práva*. Košice 2021, s. 59.

⁸ Kráľovské komory existovali v Uhorsku už za vlády dynastie Arpádovcov (1000–1301) a slúžili na správu kráľovského majetku. Koncom 13. storočia to bolo najmenej šesť komôr: ostrihomsko-budínska, sriemska, záhrebská, sedmohradská, spišská a satmárska. ŠTEFÁNIK, M.: *Banské a mincové komory na území dnešného Slovenska za Arpádovcov a Anjuovcov*. In: LABUDA, J. (ed.): *Argenti fodina: Zborník prednášok*. Banská Štiavnica 2018, s. 88–91. Pozri tiež HÓMAN, B.: *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Budapest 1991, s. 457–460. či HAAS KIANIČKA, D.: *Grófi banskej a mincovej komory v Kremnici a komorský gróf Konrád Rolner (1440–1446)*. Historický časopis 69, 2021, č. 3, s. 418.

⁹ KLIMOVSKÝ, D.: *Rozvoj sídelných a samosprávnych štruktúr na Slovensku do roku 1939*. Dostupné z <https://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6601914> (cit. 10. 11. 2023).

a špecifickú činnosť predstavoval samotný výčap, čiže predaj alkoholických nápojov spotrebiteľovi.¹⁰

Mestá často už pri svojom vzniku, ale aj neskôr, získavali privilégia rôznej povahy, ktoré podporovali využitie ich obchodného a hospodárskeho potenciálu. Právo výčapu nápojov získali v Uhorsku napríklad slobodné kráľovské mestá spravidla už pri získaní základného privilégia, aj keď sa niekedy toto právo taxatívne v privilégiu nespomínalo.¹¹ V malokarpatských mestách patrilo právo výčapu alkoholických nápojov spolu s právom trhu a právom skladu k najvýznamnejším právam.¹² O využívaní týchto práv rozhodovala v mestách mestská rada, richtár a prisažní.¹³

Právo výčapu alkoholických nápojov neopravňovalo jeho nositeľa iba k predaju alkoholu (pivo, víno, tvrdý alkohol), ale taktiež mu umožňovalo otvorenie krčmy s výčapom, v ktorej si smel zamestnať vlastného výčapníka. Na základe tohoto práva mal jeho nositeľ nárok aj na všetky príjmy plynúce z výčapu, resp. predaja alkoholu, taktiež si smel určovať a regulovať ceny čapovaného alkoholu a vlastným spôsobom organizovať a koordinovať samotný priebeh výčapu. Právo výčapu prislúchalo v malokarpatskej oblasti hlavne šľachte a mestám. Mestá následne toto právo za určitých podmienok odstupovali aj svojim obyvateľom, teda jednotlivým mešťanom. Nositeľ práva výčapu pôvodne nepotreboval k jeho uplatňovaniu a realizácii samotného výčapu žiadne ďalšie osobitné povolenie.¹⁴

BRATISLAVSKÝ VÝČAPNÍCKY ŠTATÚT Z ROKU 1497

Hlavné princípy uplatňovania práva výčapu odrážajú jednotlivé exempláre zachovaných výčapníckych štatútov. V roku 1497 dala bratislavská mestská rada spísať výčapnícky štatút, ktorý vo svojej podstate odzrkadľuje základné aspekty práva výčapu v mestskom prostredí koncom 15. storočia.¹⁵

Tento štatút v Bratislave kodifikoval právo výčapu alkoholických nápojov, presnejšie vína a pálenky, a svojim spôsobom upravoval formálne podmienky predaja vína na území mesta. Z konca 15. storočia nepoznáme obdobné opatrenia, ktoré by aspoň čiastočne vytvárali monopolné postavenie mesta v oblasti výčapu vína. Text štatútu naznačuje, že bratislavská mestská rada sa už vtedy snažila pôsobiť ako regulačný a kontrolný činiteľ vo výčape a obchode s vínom v rámci mesta. Štatút ozrejmjuje pravidlá súkromného výčapu vína, ktoré adresuje bratislavským, ako i cudzím predajcom. Z jeho obsahu vyplýva, že ešte nijako významnejšie neovplyvňoval na území mesta súkromný výčap, ako to sa to dialo v malokarpatských mestách

¹⁰ Pojem „menšie regálne práva“ je súhrnným označením druhu vecných práv k cudzej veci, ktoré predovšetkým v období feudalizmu poskytovali výlučné právo ich nositeľa na výkon určitej hospodárskej činnosti alebo oprávnenie požadovať za výkon určitej činnosti poplatok. BEŇA, J.–GÁBRIŠ, T.: *Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918)*. Bratislava 2016, s. 145. Pozri tiež SOMBATI, J.: *Aktuálne otázky pozemkového práva z pohľadu právnych dejín*. Bratislava 2020, s. 36.

¹¹ BAĎURÍK, J.: *Výčap nápojov na Slovensku a výčap vína pod viechou (stručný náčrt)*. In: BAĎURÍK, J.–KÓNYA, P. – PEKNÍK, R. (ed.): *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*. Prešov 2001, s. 25–26.

¹² Právo výčapu „v malom“ určil pre poddaných v Uhorsku zák. čl. 36/1550. V dedinách a panstvách, kde sa pestoval vinič a dorábalo víno, smeli poddaní čapovať víno od Michala (29. septembra) do Juraja (24. apríla), a tam, kde sa nepestoval vinič a víno nedorábalo, sa smelo čapovať víno v čase od Michala do Vianoc. Poddaní mohli čapovať svoje vína iba vo svojich domoch, aby tak nekonkurovali zemepanským krčmám. FRANKO, M.: *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra (Druhá polovica 16. storočia a 17. storočie)*. Trnava 2018, s. 116.

¹³ HORVÁTH, V. – LEHOTSKÁ, D. – PLEVA, J. (ed.): *Dejiny Bratislavy*. Bratislava 1979, s. 73.

¹⁴ HORNA, R.: *Výčepnícké právo vinohradníkov na Slovensku a zvlášte v Bratislave*. Vinařský obzor, 1941, 35, s. 16.

¹⁵ Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Hospodárska kniha (dane, inventáre majetkov bratstiev, cechové artikuly, platby, dohody) / Wirtschaftsbuch 1364–1538, 3a1, inv. č. 11711. (ďalej iba AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.).

v nasledujúcich storočiach. Tento štatút je však už sám o sebe dokladom určitých snáh vtedajšej mestskej rady o nastavenie a reguláciu výčapu na území mesta.¹⁶

Z hľadiska formálnej štruktúry štatútu, by sa dal text štatútu rozdeliť na dvanásť, viac či menej, obsažných častí. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že každá časť obsahuje samostatné nariadenie, ale z ich podrobnejšieho preskúmania vyplýva, že týchto dvanásť častí môžeme z obsahového hľadiska rozdeliť na ďalších sedem väčších celkov, a to najmä v závislosti od povahy regulácie podmienok výčapu vína.¹⁷

Prvé dve časti textu upravujú predovšetkým formálne podmienky predaja vína. Okrem časových limitov počas dňa stanovujú aj požiadavky na označenie výčapu jednotlivých druhov vín.¹⁸ Nasledujúci, obsiahlejší odsek, môžeme považovať za samostatnú obsahovú jednotku. Uvádza obdobia v roku, počas ktorých je predaj vína zakázaný.¹⁹ Ďalšie štyri časti predstavujú ustanovenia o vzťahu medzi výčapníkom (*Leitgeber*)²⁰ a objednávateľom – poverujúcou osobou. Po nich nasledujú časti nariaďujúce, ako majú výčapníci a nimi najatí ťahači sudov nakladať s vínom vinohradníka - objednávateľa. Nasledujúca časť má napriek svojmu rozsahu značný význam, keďže zakazuje výčapníkom predaj ich vlastného vína. Už to znamená určité obmedzenie práva slobodného výčapu. Posledný bod štatútu ozrejmjuje výšky mzdy zamestnaných výčapníkov a ťahačov sudov (*Weintrager*).²¹ Po uvedených častiach nasleduje dátum vzniku dokumentu a zoznam prítomných osôb.²² Zo štatútu ďalej vyplýva, že výčap

¹⁶ Bratislavský výčapnícky štatút sa spomína v prácach viacerých autorov, no bez hlbšej analýzy zdroja. Pozri napr: MICHNAY, E. – LICHNER, P.: *Buda városának törvénykönyve MCCXLIV–MCCCCXXI-ből*. Pozsonyban 1845, s. 124-125., KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K. (ed.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, IV/II*. Budapest 1897, s. 48-51., BALLAI, K.: *Magyar kocsmák és fogadók a XIII–XVIII. Században*. Budapest 1927, s. 65-68. Ballai okrem zreferovania poriadku v nemčine popisuje štatút aj v maďarčine. V skutočnosti možno túto prácu hodnotiť skôr ako preklad, vo väčšom kontexte neanalyzuje zdroj. Stojí však za zmienku, že v práci uvádza aj také časti danému zdroju, ktoré nefigurujú v pôvodnom texte a autor neuvádza z akých ďalších zdrojov sa dostal k týmto doplňujúcim informáciám. Ďalší autor, ktorý spomína tento štatút vo svojej práci je Imre Holl. Holl sa však štatútu hlbšie nevenoval. V niekoľkých vetách uvádza vzťahy výčapníkov a ich zamestnancov, čas výčapu vína a spôsobu označenie miesta výčapu. HOLL, I.: *Középkori városi élet – Hiteles borkimérő edények*. Archeológiai Értesítő, 1992, č. 1-2, s. 43-56. Bližšie sa textom štatútu zaoberá autor Attila Tózsza Rigó, pozri prácu TÓZSA RIGÓ, A.: *Az 1497 – es Pozsonyi borkimérési statútum*. AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE. HISTORIA RERUM RUSTICARUM, XLVII. Évfolyam, 2006, č. 1-4, s. 201-222. Zo slovenských autorov nemôžeme obísť prácu F. Kalesného: KALESNÝ, F.: *Die Weingärtnerzünfte im Kleinkarpatischen Weinbaugebiet der Slowakei*. In: FÜLEP, Z. – NAGYBÁKAY, É. – SOMKUTI, É. (ed.): II. Internationales Handwerksgeschichtliches Symposium Veszprém 21.–28. 6. 1982. Band 2. Veszprém 1983, s. 67–82, 70–71.

¹⁷ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

¹⁸ „...So sol er anlayn vor seinen haus dess morgens frw so man das preymglöckl lewt vnd kainer sol anlaynen so man verleut hat denselbigen tag Es sey dann das dess abent wein abgingen...“ a „...auf einen Zwiferdigen, so sol er anlaynen ainen Zaiger mit schatten vnd ainen stroben Zopfen der Inn. Item ain virdigen ainen schatten Zaiger. Item ainen hewrigen wein vnter ainem grünen Zaiger...“ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

¹⁹ Podľa štatútu sa víno nesmelo čapovať napr. počas cirkevných sviatkov, veľkonočných sviatkov, počas pôstnych dní, v nedele, v deň ktoréhokoľvek z apoštolov, v deň Nového roka, pred konaním hlavnej omše v kostole sv. Martina a pod. AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

²⁰ To bol človek, ktorý sa zaoberal výčapom vína, niečo ako remeselný výčapník vína. Výraz *Leitgeber* je odvodený zo starohornonemeckého slova *Lit* (*leit*), čo znamená ovocné víno a slovesa *geben* – dať. Spojenie týchto slov znamená vo voľnom preklade darovať, vylievať ovocné víno. TRAXLER, H.: *Die österreichische Weinbuch*. Wien 1963, s. 272.

²¹ Ťahač sudov mal na starosti dopravu sudov s vínom do pivnice a z nej, napr. k výčapu. AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711. V dolnorakúskych vinohradníckych poriadkoch výraz *weintrager* alebo *wintrager* označoval aj neplatiča v krčme. TRAXLER, H.: c. d., s. 272.

²² Zo záveru štatútu sa dozvedáme napr. meno bratislavského richtára, ktorým bol toho času Peter Kreytz, meno mešťanostu Štefana Riedersa či mená jednotlivých členov bratislavskej mestskej rady: „...der herausgeschreibs hrn ambt. hern petr n Kreytz diezeit Richters, hrn Steffan Rieders, diezeit Burg'maisters, hern Andre Holtzer, hrn petr tysenreichs, hrn Wolfgang Knoll hauptman, hrn Jacob aigners, hrn Mathes payer, hrn Niclas Weber, hrn Jacoben hewtener, hern hansen lachenperg, hrn Wolfgang vorsters und hrn Wolfgangk tonlukas - all

mestských vín sa v tých časoch realizoval pod radničnou bránou, v pivniciach u františkánov a v Zelenom dome (*Grünstübl*).²³ V roku 1506 sa konal výčap mestského vína aj v mestskej zbrojnici vo vtedajšej radnici.²⁴

Detailné preskúmanie prameňa môže poskytnúť dôležité informácie nielen o samotnom procese čapovania vína v Bratislave koncom stredoveku, ale umožňuje nahliadnuť aj do zvyklostí spojených s konzumáciou vína. Môžeme si vytvoriť čiastočný obraz aj o vzťahoch aktérov zapojených do predaja vína i ostatných osobách, ktoré v tomto prípade zastávali rolu objednávateľa výčapu či zákazníka, či o merných jednotkách používaných pri výčape vína v danom období. Zdroj navyše obsahuje niekoľko zaujímavých informácií o pracovných podmienkach či mzdách obyvateľov mesta zo stredných alebo nižších vrstiev zamestnaných vo výčape. Je tiež zrejmé, že tento štatút môže slúžiť ako dôležitý zdroj nielen pre výskum hospodárskych dejín, ale aj pre skúmanie dejín zo sociálnej oblasti aj mentálnej identity.

OBMEDZOVANIE SÚKROMNÉHO VÝČAPU

Vyššie spomínaný bratislavský výčapnícky štatút z roku 1497 ešte žiadnym zásadným spôsobom neobmedzoval právo slobodného výčapu jednotlivcov. Koncom 15. storočia nebadat' v malokarpatských mestách významné rozdiely v uplatňovaní práva výčapu vína medzi jednotlivými mešťanmi a mestom. Tento stav vyhovoval aj vrstve malých a stredných vinohradníkov, ktorí sa tak mohli so svojím vínom vo svojich mestách tržne realizovať. Koncom stredoveku mešťania v malokarpatských mestách čapovali svoje vína bez výraznejších obmedzení.²⁵ No v prvej tretine 16. storočia sa situácia začala zásadne meniť. Zmeny plynuli zhora, od jednotlivých mestských a obecných rád, ktoré sledovali jediný cieľ – finančný zisk prostredníctvom výčapu mestských vín. Mestské nariadenia začali postupne obmedzovať právo slobodného výčapu mešťanov – vinohradníkov. Predajcovia už potrebovali k výčapu vína i ostatných alkoholických nápojov písomné povolenie od mestskej rady, ktoré získali iba po zaplatení desiatku z vína a odovzdaní všetkých povinných daní a dávok. Taktiež nesmeli mať voči mestu akékoľvek podľnosti a výčap začal podliehať zo strany miest oveľa dôslednejšej kontrole.²⁶ Okrem toho nesmieme zabúdať ani na staršie zákazy výčapu vína počas cirkevných sviatkov, či v týždni, na ktorý pripadol sviatok sv. Bartolomeja (24. august) a sv. Martina (11. november), v týždni sviatku sv. Jána Krstiteľa (24. jún) a pod.²⁷

Malokarpatské mestá sa snažili vyťažiť z práva výčapu alkoholických nápojov maximum a preto zaviedli tzv. Bannzeit (*Bann*, *Panzeug*, *Bannszeit*), čo bolo akési časovo ohraničené embargo, počas ktorého sa v meste čapovalo iba mestské víno.²⁸ V čase Bannzeitu bol zakázaný na území mesta akýkoľvek súkromný výčap. Bez špeciálneho povolenia od mestskej rady nescmela v slobodných kráľovských mestách čapovať svoje vína ani šľachta bez pozemkového majetku, podhradskí kurialisti a dokonca ani cirkevné inštitúcie (napr. kapitula). Senátori miest sa často sťažovali na šľachtické kúrie, v ktorých sa voľne a lacno predávalo víno, pivo a mäso,

geschworn des Rats, Christofen Kunigkfeld Statschreiber,...“ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

²³ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711. HORNA, R.: c. d., s. 16.

²⁴ FRANKO, M.: c. d., s. 52.

²⁵ HORNA, R.: c. d., s. 16.

²⁶ Tamže, s. 16–17.

²⁷ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

²⁸ Bratislavské mestské štatúty z roku 1617: „...Desswegen dann ein Ehre. Rath in bahnszeiten von haus zu haus einsagen lassen...“ KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K. (ed.): c. d., s. 289. Pozri tiež modranskú Knihu štatútov a inštrukcií. Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296. (ďalej iba ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296.).

čím sa poškodzoval mestský výčap a výsek.²⁹ Mestá sa na svojich teritóriách snažili obmedziť napr. výčap vína Ostrihomského arcibiskupa či Bratislavskej kapituly.³⁰

V malokarpatskej oblasti sa prvý krát Bannzeit spomína v Bratislave v roku 1532.³¹ Vyššie spomínaný bratislavský výčapnícky štatút z roku 1497 takto zásadným spôsobom neobmedzoval právo slobodného výčapu, preto musel byť Bannzeit v Bratislave zavedený niekedy v prvej tretine 16. storočia. Postupne sa rozšíril aj do ostatných malokarpatských miest, ako boli Pezinok, Modra či Sv. Jur.³² Jednotlivé mestské rady najskôr určili a schválili termíny Bannzeitu, a tie sa následne v meste verejne oznámili (vybubňovaním) a tiež vyhlásili na pravidelných zhromaždeniach tamajších vinohradníkov. Dôvody schválenia Bannzeitu zo strany jednotlivých mestských rád boli čisto ekonomické a jeho vznik pravdepodobne súvisel s prebytkami mestského vína, ktoré sa v tom čase v mestských pivniciach hromadili.³³ Mesto získavalo množstvo vína nielen kúpou, ale aj prostredníctvom povinných dávok od mešťanov (napr. z desiatkov či z hôrneho).³⁴

S Bannzeitom súvisí aj vznik funkcie kontrolóra, tzv. Bannmeistra, ktorý mal v čase mestského výčapu k dispozícii mestských strážcov (*Wächters*) a spolu kontrolovali dodržiavanie zákazu súkromného výčapu na území mesta.³⁵ Ak Bannmeister odhalil súkromný výčap v čase zákazu, výčapníkovi hrozila zo strany mesta nielen vysoká peňažná pokuta, ale aj strata práva výčapu na „večné veky“. ³⁶ Bannzeit slúžil doslova na odstavenie konkurencie v podobe jednotlivých mešťanov. Bannzeitom sa v malokarpatských mestách pôvodné právo výčapu značne modifikovalo a doslova rozštiepilo na mestské právo výčapu a právo výčapu jednotlivcov. Takže už v prvej polovici 16. storočia zaznamenávame v malokarpatských mestách významné rozdiely v uplatňovaní práva výčapu medzi mestom a jeho obyvateľmi.

REALIZÁCIA VÝČAPU VÍNA

Výčap vína mohol prebiehať buď v malom, pod viechou (nem. *Kegel, Buschnschrank*), alebo vo veľkom, pod obručou (*unter der Reifen*), čo bol predaj celých sudov.³⁷ Spôsob výčapu vína „v malom“, pod viechou, sa pravdepodobne vyvinul na dvoroch alebo v podchodoch vinohradníckych domov zo susedského ochutnávania nového vína, a zo starého práva

²⁹ ČECHOVÁ, D.: *Malokarpatské vinohradníctvo v kontexte daňového zaťaženia obyvateľstva Modry, Pezinka a Svätého Jura. Druhá polovica 17. storočia a prvá polovica 18. storočia*. Trnava 2019, s. 16.

³⁰ ŠTEFÁNIK, M. – LUKÁČKA, J.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava 2010, s. 120.

³¹ BAĐURÍK, J.: c. d., s. 26. Pozri tiež HORNA, R.: c. d., s. 17.

³² Pozri napr. zápis k roku 1619 v modranskej Knihe štatútov aj inštrukcií. V čase predaja mestských vín nesmeli v meste čapovať svoje vína jednotliví mešťania. ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617-1664, inv. č. 1296.

³³ Mestá potrebovali mestské vína speňažiť, aby získali financie na pokrytie réžie mesta, mestských výdavkov a zaplatenie kráľovských daní. BAĐURÍK, J.: c. d., s. 26.

³⁴ Hôrne (*pergrecht, ius montium chibriones*) predstavovalo vinohradnícky poplatok za právo pestovať vinič a poberať z neho plody a vinohradník ho odvádzal zemepánovi alebo mestu v naturáliách, teda vo víne, mušte alebo v peňažnej podobe. Vyberalo sa každý rok v určený čas na určenom mieste a bolo vždy pre vinohrad dopredu vymerané. Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Actionale prototcollum, 1402–1506, 2a1, inv. č. 10662., alebo WEIS, J. N.: *Cistercienser- Stiften Heiligenkreuz im Wiener Walde. I. Theil*. In *Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta, XI. Band*. Wien, 1856, s. 63.

³⁵ Bannmeister mal najmä kontrolné právomoci a jeho pôsobnosť bola vymedzená územne. Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Kniha prisah a inštrukcií, *Liber juramentorum ab Anno 1607 usque Annum 1643*, inv. č. 1307. (ďalej iba ŠA BA, pM, MnM, Kniha prisah a inštrukcií, inv. č. 1307.). K tejto funkcii pozri práce TÓZSA RIGÓ, A.: *Pozsony város költésgevése a 16. század második negyedében. A városi számadáskönyvek elemzési lehetőségeiről*. Történelmi Szemle 2011, 53, s. 58. a KALESNÝ, F.: *Szölműves céhek a szlovákiai Kis-Kárpátok bortermő vidékén*. In: II. Nemzetközi kézművesipartörténeti szimpózium. Veszprém 1984, s. 87-88.

³⁶ „...wo aber einer darüber ergriffen wurde sol Im das lewtgeben in ewige Zeiten versagt sein.“ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

³⁷ ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296.

mešťanov predávať svoje hospodárske prebytky. Podľa starého zvyku smeli vinohradníci svoje vína čapovať vo viechach v presne určenom čase.³⁸ Viecha, to bol vlastne priestor, kde sa čapovalo, čiže pred domom, v dome (nem. *Leutgebhaus*) či vo dvore domu. Výčap vína pod viechou sa spomína prvý krát v malokarpatskej oblasti v Bratislave v roku 1379. Majitelia vinohradov vtedy smeli predávať vlastné vína vo svojich domoch.³⁹

V Malokarpatskej oblasti musel predajca výčap riadne označiť.⁴⁰ Na označenie výčapu sa používala kovová alebo drevená tyč (*Stang*), na ktorú sa zavesil veniec upletený z čečiny alebo viničných listov.⁴¹ Výčap sa smel označiť aj dreveným alebo kovovým štítom s motívom viničových listov alebo hrozna (*Zaig, Weinzaig*).⁴² Označenia, tyč s vencom alebo štít, signalizovali, že v danom dvore alebo dome sa čapuje víno a preto sa museli viditeľne umiestniť k miestu, kde výčap prebiehal.⁴³ Štít sa zvykol umiestniť priamo na dom a tyč s vencom sa vsadila do zeme ku vchodu domu alebo miestu, kde výčap prebiehal. Niekedy sa na tyč nastokla hlávka kapusty vo farbe predávaného vína. Biela hlávka signalizovala výčap bieleho vína a červená výčap červeného vína. Taktiež sa na veniec zvykli priväzovať farebné stuhy vo farbe čapovaného vína (biele a červené). V Bratislave fungovala v 17. storočí aj taká prax, že záujemca o výčap mal možnosť si od mesta označenie výčapu zapožičať. Pred výčapom ho s pomocou mestského strážcu osadil pred svojou viechou a po skončení výčapu ho zase s pomocou mestského strážcu zvesil a vrátil.⁴⁴

Do 16. storočia začínal oficiálne výčap v malokarpatských mestách ranným úderom zvona (*primglöck, preymglöckl*) a zasadením tyče či vyvesením štítu.⁴⁵ Koniec výčapu oznamoval taktiež zvon svojim posledným večerným zvonením (*biernglöck*). Po poslednom údere zvona musel výčapník ukončiť výčap a vytiahnuť tyč alebo zvesiť štít. Týmto oficiálne v daný deň výčap skončil.⁴⁶ V 17. storočí sa však tento zvyk mení a malokarpatské mestské rady už nelimitovali začiatok a koniec výčapu úderom zvona. Každoročne určovali čas výčapu, napr. bratislavská mestská rada v roku 1642 nariadila, že v lete sa smelo čapovať do 21. hodiny a v zime do 20. hodiny.⁴⁷ V Modre tamojšia mestská rada určila roku 1637 začiatok výčapu v meste v letnom období o piatej hodine a v zime o siedmej.⁴⁸ Roku 1640 zase stanovila koniec výčapu v lete na dvadsiatu druhú hodinu a v zime na dvadsiatu hodinu.⁴⁹

³⁸ Modranská kniha štatútov a inštrukcií, zápis k roku 1637: „...Wer einen weinzaig will ausstecken, der soll solches in Sommer früe umb 5, im Winter aber umb 7 Uhr thuen...“ ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296.

³⁹ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364 – 1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁴⁰ Zápis v bratislavskom mestskom protokole z roku 1639: „...dass ein iedweder, wenn er zu Leutgebh willens, den Zaiger vor tags auslaihne...“ KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K. (ed.): c. d., s. 381.

⁴¹ „...sein stang und Zaig aussleut...“ ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296.

⁴² „...Wer einen weinzaig will ausstecken...“ alebo „...und Zaig aussleut...“ ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296.

⁴³ ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296. Pozri tiež KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K. (ed.): c. d., s. 386–387.

⁴⁴ Zápis z r. 1639: „...den Zaiger vor tags auslaihne, Vbergehen dessen soll durch gemainen Gerichtsdienner, der Zaiger weggenommen werden.“ Tamže, s. 305, 381.

⁴⁵ „...so man das preymglöckl lewt...“ AMB, MmB, Wirtschaftsbuch, 1364–1538, sing. 3a1, inv. č. 11711.

⁴⁶ Napríklad v Bratislave začínal výčap prvým ranným úderom na zvon na kostole františkánov a jeho posledným večerným úderom končil. HORNA, R.: c. d., s. 17.

⁴⁷ „...vnd soll keiner vber 9 Vhr im Sommer, Winterszeit aber vber 8 Vhr den Zaiger steken lassen...“ KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K. (ed.): c. d., s. 381.

⁴⁸ „Wer einen weinzaig will aussstecken, der soll solches in Sommer früe umb 5, im Winter aber umb 7 Uhr thuen...“ Tamže, s. 387.

⁴⁹ „...zu winterszeit umb 8 Uhr Abends und im Sommer umb 10 Uhr geleitet wirdt...“ Tamže, s. 407.

Výčapníkovi, ktorý čapoval po údere zvona či určenej hodine, hrozila pokuta a strata práva výčapu.⁵⁰ V 17. storočí však mestské rady bežne udeľovali výčapníkom výnimky zo „záverečnej hodiny“. Výčapník tak smel čapovať aj po záverečnej, ale musel sa preukázať strážnikovi alebo Bannmeistrovi platným povolením od mestskej rady. V modranskej Knihe prísah a inštrukcií sa nám zachoval zápis zo 17. storočia, v ktorom sa uvádza, že víno sa smelo čapovať iba do deviatej hodiny večer, inak bol výčapník napomenutý strážcom. Je zaujímavé, že po opätovnom prekročení určeného času výčapu bol potrestaný nielen on, ale aj všetci hostia, ktorí tam vtedy pili.⁵¹

Radi by sme aspoň v stručnosti priblížili aj problematiku samotných čapovaných vín. Pôvodne smeli vinohradníci - výčapníci čapovať len to víno, ktoré sami vyprodukovali vo svojich vinohradoch. Toto víno smeli predávať priamo konzumentovi a v podstate bolo určené k okamžitému konzumu. No situácia sa postupne menila a v 15. storočí sa už bežne čapovalo víno, ktoré výčapník nedorobil, ale nakúpil mimo mesta, napr. v okolitých vinohradníckych lokalitách. Bratislavskí mešťania kupovali vína vo Sv. Jure, ktoré následne čapovali vo vlastnom meste.⁵² V malokarpatskej oblasti sa čapovalo staré víno (*virdigen*, *vierdig*), mladé víno (*heurigen*, *heurig*)⁵³ a vinný mušt (*most*).⁵⁴ Jednotlivé odrody a ich názvy, tak, ako ich poznáme dnes, ešte v tom čase neboli známe a víno rozlišovali najmä podľa farby (červené, biele), veku (staré, mladé), podľa pôvodu (pezinské, svätajurské, bratislavské, modranské, limbašské a pod.), podľa kvality na priemerné (*mittelmässig*), rezké (*frisch*) a dobré (*gut*). Okrem toho sa v písomnostiach stretávame aj s vínami, ktoré sú označené ako šalviové, rozmarínové, tymiánové, korenisté, kamencové (*alaunaticum*), absintové, punčové, sírnaté, ohnivé, vápenaté, pieskové (*sandwein*) a pod.⁵⁵ Osobitné postavenie mali vína pigmentové, dezertné či žalúdočné.⁵⁶ V dnešnom ponímaní by sme mohli tieto vína zaradiť do kategórie zmesiek vyrobených z viacerých kultivarov (odrôd). Je to však prirodzené, pretože vtedajšie mestá dostávali mušt, prípadne vína, z titulu desiatku a hôrneho od desiatok vinohradníkov, pomiešané zo všetkých vtedajších kultivarov. Najrozšírenejšími kultivarmi boli v malokarpatskej oblasti v období 15. až 19. storočia Silvánske zelené, Veltlínske zelené a Veltlínske červené. Až v 17. a 18. storočí sa začíname častejšie stretávať s jednotlivými názvami odrôd – vín. Za všetky môžeme spomenúť napr. *Viridulu* (miestne *Grünlagler*),

⁵⁰ Zápis vo svätajurskom mestskom protokole z 5. 3. 1621: „...Schleusst die Gemein, dass niemandt über 6 Uhr und dem Glockenklang leutgeben soll bei 5 fl. straff...“ Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Jur pri Bratislave, Zápisnice mestského magistrátu, 1618–1676, inv. č. 613.

⁵¹ ŠA BA, pM, MmM, Kniha prísah a inštrukcií, inv. č. 1307.

⁵² V roku 1439 sa vyčapovalo v bratislavskom hostinci Zelený dom 3250 litrov svätajurského vína. GAHÉR, D.: *Vinohradníctvo na majetkoch grófov zo Svätého Jura a Pezinka v neskorom stredoveku*. In: GRÓFOVÁ, M. – LUKAČKA, J. (ed.): *Vinicola Carpathensis*. K 65. narodeninám univ. prof. PhDr. Jozefa Baďurika, CSc. Bratislava 2011, s. 60.

⁵³ V bratislavských mestských protokoloch sa nám zachovalo množstvo zmienok, v ktorých sa spomínajú mladé i staré vína a dokonca aj ich ceny. Napríklad v zápise zo 17. 12. 1597 sa uvádza: „...und das man den vierdig Wein die Achterin 5 per 12 d. hung. den heurigen per 10 d. h. leitgeben soll...“ Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (*Sitzungsprotokolle des Stadtrats*), 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667. (ďalej iba AMB, MmB, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady, 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667.).

⁵⁴ V Bratislave sa príležitostne čapoval aj jablkový a hruškový mušt, čo sa však snažila mestská rada zakázať. V roku 1595 sa tak aj stalo a bratislavská mestská rada výslovne zakázala v meste čapovať jablkový a hruškový mušt, ktorý taktiež zakázala dovážať. Zápis zo 7. augusta 1595: „Niemandt Öppl oder Pirnmost alhie leitgeben, noch yber land fuehren soll.“ AMB, MmB, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady, 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667. Vo Sv. Jure bol výčap muštu obmedzený, napr. roku 1651 sa nesmel mušt na území mesta čapovať pred dňom sv. Michala (29. 9). Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Jur pri Bratislave, Zápisnice mestského magistrátu, 1618 – 1676, inv. č. 615, 616.

⁵⁵ MALÍK, F.: *Vino Malých Karpát*. Bratislava 2005, s. 10–11.

⁵⁶ BAĎURÍK, J.: *Weinbau in der südwestlichen Slowakei am Beginn der Neuzeit (16.–17. Jahrhundert)*. In: *Wein und Weinbau*. Tagungsband der 18. und 19. Schlaininger Gespräche 1998 und 1999. Eisenstadt 2016, s. 50.

Tumidulu (Weissen Zapfler), *Cyrobotry* - *Cirifandle* (dnes Silvánske), *Frankulu* (Franckl), *Albula* (Mehlweiss), *Runcinulu*, *Melituly* (Honigle, Honigweinbeer), *Grandikuly* (Grozláky, Grosslagler), *Muškáty*, *Kuspiduly*, *Scirpuly*, *Hyppury*, *Tvrdky* (Kozie cecky) a pod.⁵⁷ Zvláštne postavenie mali v malokarpatskej oblasti samotokové vína, napr. Svätajurský samotok (nem. *Ausbruch*).⁵⁸ Tvrdosť či mäkkosť týchto vín závisela od terénnych a klimatických faktorov, ako aj od pôdneho podložia. V malokarpatskej oblasti prevažovali v sledovanom období vo vinohradníckej produkcii akostné biele vína. Pokiaľ ide o pomer bielych a červených vín, tak v 16. a 17. storočí v malokarpatskej oblasti jednoznačne prevažovali biele vína – výroba červených vín zastrešovala len 5 – 10 % z celkovej produkcie.⁵⁹

V jednotlivých mestách mestské rady určovali aj ceny za množstvo vyčapovaného vína. Obdobná prax fungovala aj v ostatných malokarpatských mestách, ktoré sa snažili na svojom území regulovať a kontrolovať výčap alkoholických nápojov. V Bratislave roku 1578 určila mestská rada cenu za jeden achtering (pintu) vína (1,6968 litra) na 10 denárov.⁶⁰ V roku 1600 určila mestská rada za pintu nedefinovaného vína 12 denárov.⁶¹ Staré víno sa v Modre v roku 1637 čapovalo za 1 holbu (0,884 litra) 8 denárov.⁶² Vo Sv. Jure sa v roku 1648 mladé víno čapovalo za 6 denárov a v slobodných domoch za 5 denárov za holbu.⁶³ V zachovaných protokoloch jednotlivých mestských rád sa z času na čas objavujú zápisy, ktoré nás informujú, že staré zvyklosti ohľadom výčapu vína sa na území mesta pravidelne konfirmovali, prípadne modifikovali či doplnili o nové nariadenie.⁶⁴

ZÁVER

Právo výčapu preniklo v Uhorsku koncom stredoveku do širších vrstiev spoločnosti a dôležitú úlohu zohralo na západnom Slovensku, najmä pri vzniku a rozvoji tamojších slobodných kráľovských miest, ako boli Bratislava, Trnava, Modra, Pezinok a Sv. Jur. Nezanedbateľnú úlohu zohralo toto právo aj v procese hospodárskeho a ekonomického vzostupu tamojšieho meštianstva. V mestskom prostredí malokarpatskej oblasti sa v 16. storočí právo výčapu zásadne modifikovalo a rozštiepilo na právo výčapu miest a právo výčapu jednotlivcov – mešťanov. Toto právo získalo nové špecifiká a v malokarpatskej oblasti aj nasledujúce storočia badať v jeho uplatňovaní výrazné rozdiely medzi jednotlivcami a mestami. Na základe uplatňovania práva výčapu si môžeme v sledovanom období urobiť aspoň čiastočný obraz o vnútornom obchode a trhu s vínom nielen v jednotlivých vinohradníckych mestách, ale

⁵⁷ K starým odrodám pozri napr. prácu TIBENSKÝ, J.: *Matej Bel o svätajurskom víne*. Bratislava 1984, 75 s. alebo MALÍK, F.: c. d., s. 10-15.

⁵⁸ Íšlo o sladké botrytické víno, ktoré vo svojich spisoch podrobne popísal polyhistor, očovský rodák Matej Bel. Miestni vinári ho robili tak, že do vína z toho istého roku pridávali botrytídou napadnuté hrozno, čím ho osladzovali. S týmto vínom potom obchodovali po celej strednej Európe. Začiatkom osemnásteho storočia patrilo medzi najdrahšie vína v rakúskej aj uhorskej časti monarchie. Prvá písomná zmienka o tomto víne pochádza z roku 1635. Tamže, s. 10.

⁵⁹ BAĎURÍK, J.: *Aké vína pili naši predkovia?* Naša univerzita, 2017, č. 9, s. 22.

⁶⁰ „...Dass man hinfüro die Achterin Vmb 10 den. Leitgeben...“ Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (*Sitzungsprotokolle des Stadtrats*), 1578–1589, 2a5, inv. č. 10666.

⁶¹ Zápis z 19. 5. 1600: „Rhat und Gemain beschlossen, hinfüro den Wein 12 d.hg. die pint zue leitgeben“ AMB, MmB, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady, 1589-1606, 2a6, inv. č. 10667.

⁶² „Item. Betreffend die übrigen alten Weine, sollen dieselben die halbe per 8 den. geleitget werden.“ Zápis k roku 1637. ŠA BA, pM, MnM, Liber statutorum 1617-1664, inv. č. 1296.

⁶³ „Communi voto wirdt beschlossen, daß man den heurigen Wein zu 6. dn. leutgeben soll, aber wann in freyen heusern umb 5 dn. leitgeben thun, mag die Burgerschaft auch so leutgeben, der eß than will.“ KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K. (eds.), c. d., s. 426.

⁶⁴ Zápis v bratislavskom mestskom protokole z roku 1619: „Es soll auch hiemit der alte Gebrauch im Leutgeben renovirt Vndt bestätigt sein...“ Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (*Sitzungsprotokolle des Stadtrats*), 1607–1621, 2a7, inv. č. 10670.

i v celom malokarpatskom regióne. Veríme, že sa nám aspoň v základných rysoch podarilo predstaviť realizáciu výčapu vína v malokarpatských mestách a zároveň poukázať na jeho špecifiká v mestskom prostredí. Výčap vína mal v malokarpatských mestách pevné pravidlá, na ktoré jednotlivé mestské rady dohliadali a ich porušenie prísne sankcionovali. Výčap pod viechou bol obľúbeným spôsobom predaja vína a udržal sa v malokarpatskej oblasti v nezmenenej podobe až do polovice 20. storočia.

PRAMENE A LITERATÚRA

Pramene:

Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy:
Hospodárska kniha (dane, inventáre majetkov bratstiev, cechové artikuly, platby, dohody) /
Wirtschaftsbuch 1364–1538, 3a1, inv. č. 11711.

Actionale prototcollum, 1402–1506, 2a1, inv. č. 10662.

Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (Actionale protocollum), 1548–1565, 2a3, inv. č. 10664.

Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (*Sitzungsprotokolle des Stadtrats*), 1578–1589, 2a5, inv. č. 10666.

Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (*Sitzungsprotokolle des Stadtrats*), 1589–1606, 2a6, inv. č. 10667.

Zápisnice zo zasadnutí mestskej rady (*Sitzungsprotokolle des Stadtrats*), 1607–1621, 2a7, inv. č. 10670.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra:
Magistrát mesta Modry, Liber statutorum 1617–1664, inv. č. 1296.

Magistrát mesta Modry, Kniha prisah a inštrukcií, *Liber juramentorum ab Anno 1607 usque Annum 1643*, inv. č. 1307.

Magistrát mesta Jur pri Bratislave, Zápisnice mestského magistrátu, 1618–1676, inv. č. 613, inv. č. 615, 616.

Literatúra:

BAĎURÍK, J.: *Aké vína pili naši predkovia?* Naša univerzita, 2017, č. 9, s. 22.

BAĎURÍK, J.: *Vinohradníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Historica, 1989, 39–40, s. 162.

BAĎURÍK, J.: *Weinbau in der südwestlichen Slowakei am Beginn der Neuzeit (16.–17. Jahrhundert)*. In: Wein und Weinbau. Tagungsband der 18. und 19. Schlaininger Gespräche 1998 und 1999. Eisenstadt 2016, s. 50.

BAĎURÍK, J.: *Výčap nápojov na Slovensku a výčap vína pod viechou (stručný náčrt)*. In: BAĎURÍK, J. – KÓNYA, P. – PEKNÍK, R. (ed.): *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*. Prešov 2001, s. 25–26.

BALLAI, K.: *Magyar kocsmák és fogadók a XIII–XVIII. Században*. Budapest 1927.

BEŇA, J. – GÁBRIŠ, T.: *Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918)*. Bratislava 2016.

ČECHOVÁ, D.: *Malokarpatské vinohradníctvo v kontexte daňového zaťaženia obyvateľstva Modry, Pezinka a Svätého Jura. Druhá polovica 17. storočia a prvá polovica 18. storočia*. Trnava 2019.

FRANKO, M.: *Malokarpatské vinohradnícke poriadky*. Trnava 2021.

FRANKO, M.: *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinka a Modra (Druhá polovica 16. storočia a 17. storočie)*. Trnava 2018.

GAHÉR, D.: *Vinohradníctvo na majetkoch grófov zo Svätého Jura a Pezinka v neskorom stredoveku*. In: GRÓFOVÁ, M. – LUKAČKA, J. (ed.): *Vinicola Carpathensis*. K 65. narodeninám univ. prof. PhDr. Jozefa Baďuríka, CSc. Bratislava 2011, s. 60.

HAAS KIANIČKA, D.: *Grófi banskej a mincovej komory v Kremnici a komorský gróf Konrád Rolner (1440–1446)*. *Historický časopis* 69, 2021, č. 3, s. 418.

HOLL, I.: *Középkori városi élet – Hiteles borkimérő edények*. *Archeológiai Értesítő*, 1992, č. 1-2, s. 43–56.

HÓMAN, B.: *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Budapest 1991.

HORNA, R.: *Výčepnické právo vinohradníků na Slovensku a zvláště v Bratislavě*. *Vinařský obzor*, 1941, 35, s. 16–17.

HORVÁTH, V. – LEHOTSKÁ, D. – PLEVA, J. (ed.): *Dejiny Bratislavy*. Bratislava 1979.

KALESNÝ, F.: *Die Weingärtnerzünfte im Kleinkarpatischen Weinbaugebiet der Slowakei*. In: FÜLEP, Z. – NAGYBÁKAY, É. – SOMKUTI, É. (ed.): *II. Internationales Handwerksgeschichtliches Symposium Veszprém 21.–28. 6. 1982*. Band 2. Veszprém 1983, s. 67–82, 70–71.

KALESNÝ, F.: *Szőlőműves céhek a szlovákiai Kis-Kárpátok bortermő vidékén*. In: *II. Nemzetközi kézművesipartörténeti szimpózium*. Veszprém 1984, s. 87–88.

KAZIMÍR, Š.: *Malokarpatské vinohradníctvo do konca 18. storočia*. *Historické štúdie*, 25, 1981, s. 115–149.

KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K. (ed.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, IV/II*. Budapest 1897.

MALÍK, F.: *Vino Malých Karpát*. Bratislava 2005.

MICHNAY, E. – LICHNER, P.: *Buda városának törvénykönyve MCCXLIV–MCCCCXXI-ből*. Pozsonyban 1845.

SOKOLOVSKÝ, L.: *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska*. Bratislava 1996.

SOMBATI, J.: *Aktuálne otázky pozemkového práva z pohľadu právnych dejín*. Bratislava 2020.

ŠTEFÁNIK, M.: *Banské a mincové komory na území dnešného Slovenska za Arpádovcov a Anjuovcov*. In: LABUDA, J. (ed.): *Argenti fodina: Zborník prednášok*. Banská Štiavnica 2018, s. 88–91.

ŠTEFÁNIK, M. – LUKAČKA, J.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava 2010.

ŠTENPIEN, E.: *Svetové dejiny štátu a práva*. Košice 2021.

TIBENSKÝ, J.: *Matej Bel o svätajurskom víne*. Bratislava 1984.

TÓZSA RIGÓ, A.: *Az 1497 – es Pozsonyi borkimérési statútum*. *AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE. HISTORIA RERUM RUSTICARUM*, XLVII. Évfolyam, 2006, č. 1–4, s. 201–222.

TRAXLER, H.: *Die österreichische Weinbuch*. Wien 1963.

WEIS, J. N.: *Cistercienser- Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde. I. Theil.* In *Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta, XI. Band.* Wien 1856.

Internetové zdroje:

KLIMOVSKÝ, D.: *Rozvoj sídelných a samosprávnych štruktúr na Slovensku do roku 1939.* Dostupné z <https://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6601914> (cit. 10. 11. 2023).

Mgr. Michal Franko, PhD., univer. doc
Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita
Hornopotočná ul. č. 23
Trnava
Slovenská republika
michal.franko@truni.sk